JAG‘-JAĞ ÓSIMLIGINING KIMYOVIY TARKIBI VA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

M.K. Hamroyeva[1], Normurodova Adiba[2]
[1]Ilmiy rahbar: DTPI b.f.f.d. (PhD) dotsent,
[2]DTPI 11-B-2022 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.15597971

Annotatsiya. *Ushbu tezisda jag‘-jağ (*Agrimonia eupatoria*) dorivor o‘simligining kimyoviy tarkibi va uning shifobaxsh xususiyatlari yoritilgan. Tadqiqot davomida o‘simlik tarkibida flavonoidlar, taninlar, saponinlar, polifenollar, organik kislotalar hamda efir moylari kabi biologik faol moddalar mavjudligi aniqlangan. Bu moddalarning inson salomatligiga foydali ta’siri, xususan yallig‘lanishga qarshi, qon to‘xtatuvchi, jigarni tozalovchi va immunitetni kuchaytiruvchi xususiyatlari tahlil qilingan. Jag‘-jağ o‘simligi xalq tabobatida keng qo‘llanilib, damlama, choy va surtma ko‘rinishida foydalaniladi. Mazkur ish jag‘-jağ o‘simligining dorivor o‘simlik sifatida tutgan o‘rni va undan foydalanish imkoniyatlarini ochib beradi.*

Kerakli so‘zlar: *jag‘-jag’, o‘t,o‘simlik,dorivor,jigarni tozalovchi,immunitet, flavonoidlar, taninlar, saponinlar, polifenollar, organik kislotalar*

Аннотация. *В диссертации рассматриваются химический состав и лечебные свойства лекарственного растения Репейник обыкновенный. Исследование показало, что растение содержит биологически активные вещества, такие как флавоноиды, дубильные вещества, сапонины, полифенолы, органические кислоты и эфирные масла. Проанализировано благотворное влияние этих веществ на здоровье человека, в частности их противовоспалительные, кровоостанавливающие, очищающие печень и иммуностимулирующие свойства. Растение Джагджаг широко используется в народной медицине и применяется в виде настоек, чаев и мазей. В данной работе раскрывается роль растения джаг-джаг как лекарственного растения и возможности его использования.*

Ключевые слова: *джаг-джаг, трава, растение, лекарство, очиститель печени, иммунитет, флавоноиды, дубильные вещества, сапонины, полифенолы, органические кислоты.*

Abstract. *This thesis discusses the chemical composition and medicinal properties of the medicinal plant Agrimonia eupatoria. During the study, it was determined that the plant contains biologically active substances such as flavonoids, tannins, saponins, polyphenols, organic acids, and essential oils. The beneficial effects of these substances on human health, in particular, their anti-inflammatory, hemostatic, liver-cleansing, and immune-enhancing properties, were analyzed. Agrimonia eupatoria is widely used in folk medicine and is used in the form of tinctures, teas, and ointments. This work reveals the role of Agrimonia eupatoria as a medicinal plant and its potential uses.*

Keywords: *Agrimonia, herb, plant, medicinal, liver-cleansing, immunity, flavonoids, tannins, saponins, polyphenols, organic acids.*

Jag‘-jag‘, oddiy jag‘-jag‘, achambiti (*Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik.) – karamdoshlarga mansub bir yillik begona o‘t. 6 ta turi ma’lum. O‘zbekistonda 1 turi – *C. bursa-pastoris* uchraydi. Tukli, ba’zan tuksiz poyasi oddiy yoki shoxlangan, bo‘yi 10-50 sm. To‘pbargdagi barglari bandli, oddiy, ko‘pchiligi patsimon. Gullari mayda, siyrak shingilga to‘plangan. Tojbargi oq. Mevasi teskari yuraksimon uchburchak shaklli yoki ponasimon qo‘zoq. Bir o‘simlik 70 minggacha yashovchan urug‘ beradi. O‘simlik erta bahorda una boshlaydi va kech kuzgacha rivojlanishi davom etadi. Maysalari yer betida to‘pbarg hosil qiladi. Jag‘-jag‘ qor ostida qishlab, erta bahorda yana rivojlanishni davom ettiradi. Hamma yerda tarqalgan. Ko‘pgina ekinzorlarda, begona o‘t sifatida o‘sadi. Shuningdek, yo‘l yoqalari, ariq bo‘ylarida o‘sadi.Kurash choralari: kuzgi shudgor, ekishdan oldin tuproqqa ishlov berish, qator oralarini kultivatsiya qilish. Boronalashdan avval treflanning (4-6 kg/ga) suvli emulsiyasini purkash va tezda borona qilish.Shuningdek, kotoran (1,0-1,6 kg/ga), kotofor (0,8-1,3 kg/ga), prometrin (1,3-2,5 kg/ga) sepiladi.Aprel oyidan boshlab kuzgacha gullaydi, mevasi iyundan boshlab etiladi.Jag`-jag` (achambiti) yovvoyi holda juda keng tarqalgan bo`lib (faqat eng shimoliy va suvsiz tumanlarda – sahroda, Arktikada uchramaydi), o`tloqlarda, bog`larda, yo`l yoqalarida, aholi yashaydigan joylarda, begona o`t sifatida ekinzorlarda va boshqa erlarda o`sadi.Jag`-jag` – karamdoshlar (butguldoshlar) oilasiga mansub bir yillik o`t o`simlik. Mart-may oylarida (yoki yoz bo`yi) gullaydi, mevasi aprel-iyulda (yoki kuzgacha) etiladi.Ovqatga jag`-jag`ning yangi ko`kargan barglari ishlatiladi. Bargidan somsaga masalliq, pyure, sous tayyorlanadi. Uni borsh, sabzavotlardan tayyorlanadigan salatlar, vinegretlar, turli suyuq ovqatlarga qo`shadilar. Jag`-jag`ning yosh, nozik barglari salatlarga yaxshi, nozik, yoqimli o`tkir va sarimoqpiyoz hidini beradi.Bahorda xalqimiz jag`-jag`ning yosh barglarini yalpiz bargi, ismaloq va boshqa yovvoyi holda o`sadigan o`simliklar barglariga qo`shib, ulardan ko`k somsa va chuchvara pishiradi.Uch oy davomida qishdan so`ng organizm vitaminlarga, organik kislotalar, mineral moddalar, fermentlar va boshqa moddalarga muhtoj bo`lib chiqqan vaqtda jag`-jag` bargini ovqatga ishlatishni ahamiyati katta. Organizmga kerakli bo`lgan biologik faol moddalarni erta bahorda o`sib chiqqan o`simliklarning yosh barglaridan, shu jumladan jag`-jag` bargidan olish mumkin. Jag`-jag` ishtaxa ochadi, me`da shirasini ajralishini yaxshilaydi, engil surgi va o`t haydash ta`sirini ko`rsatadi.Jag`-jag` urug`i xantal (gorchisa) va qalampir o`rnida ziravor sifatida ovqatga ishlatiladi.Er ustki qismi tarkibida qandlar, flavonoidlar (diosmin va boshqalar), organik (limon, olma, fumar, vino) kislotalar, efir moyi, saponinlar, vitamin S, V2 va K, karotin, inozit, xolin, asetilxolin, oshlovchi va boshqa moddalar bor. Urug`i o`z tarkibida 28 foizgacha yog` va oz miqdorda siningrin glikozidi saqlaydi.Jag`-jag` o`simligi qadimdan xalq tabobatida turli kasalliklarni davolashda keng miqyosda ishlatib kelinadi. Ibn Sino ham o`z vaqtida uni qo`llagan. Jag`-jag` asosan turli qon oqishlarda (bachadon, me`da, o`pka, buyrak, burundan va yaralardan qon oqqanda, bavosil kasalligida) ishlatiladi. Yaralardan, shilingan joydan va burundan qon oqishini to`xtatish uchun yangi yig`ilgan bargni ezib, qon oqqan joyga qo`yiladi. O`simlik damlamasi ichdan qon oqishini to`xtatadi. Buning uchun hamda isitma va ich ketganda damlamani ichishga beriladi.Tarkibida xolin va asetilxolin bo`lgani uchun jag`-jag` qon bosimini pasaytirish – gipotenziv, vitamin K bo`lgani uchun qon ivishini tezlatish, natijada qon oqishini to`xtatish ta`siriga ega. Shuning uchun jag`-jag` o`simligidan tayyorlangan damlama va suyuq ekstrakt ilmiy tibbiyotda qon oqishini to`xtatuvchi vosita sifatida akusherlik (tuqqandan so`nggi qon oqishni to`xtatish uchun) va ginekologik (kuchli va uzoq hayz ko`rishda) amaliyotida qo`llaniladi.

Kimyoviy tarkibi. Mahsulot tarkibida gissopin glikozidi, bursa kislota, 0,12% askorbin kislota, vitamin K1, olma, limon, vino, fumar kislotalar, xolin, asetilxolin, tiramin, inozit, flavonoidlar (diosmin va boshqalar), saponinlar, oshlovchi hamda boshqa birikmalar bo`ladi.

Jag’-jag’ning foydasi haqida malumot;

Jag’-jag’, ayniqsa, O’rta er dengizi iqlimi hukmron bo’lgan hududlarda o’sadigan o’simlikdir. U dorivor va kosmetik maqsadlarda qo’llaniladi va ko’plab afzalliklarga ega. Jag’-jag’ning ba’zi foydali xususiyatlari:

***Antioksidant ta’sir**:* Jag’-jag’ tarkibida antioksidant yuqoriligi tufayli erkin radikallar keltirib chiqaradigan hujayra shikastlanishini kamaytirishga yordam beradi.**Yallig’lanishga qarshi xususiyatlar**: Jag’-jag’ning yallig’lanishni kamaytiradigan flavonoidlar va taninlar mavjud. Shuning uchun u og’riq, shish va qizarish kabi yallig’lanish holatlarini davolashga yordam beradi.**Qon ketishni to’xtating**: Jag’-jag’ning biriktiruvchi xususiyatlari tufayli yaralarni davolashda ishlatiladi. Bundan tashqari, hayz ko’rganda ko’p miqdorda qon ketishida ham foydalanish mumkin.**Ich ketishni davolash**: Cho’ponning sumkasi mikroblarga qarshi xususiyatlari tufayli diareyani davolashda yordam beradi.**Teri salomatligi**: Jag’-jag’ terining sog’lom bo’lishiga yordam beradigan antioksidantlar va antimikrobiyal ingredientlar mavjud. Shuning uchun u akne, ekzema va boshqa teri kasalliklarini davolash uchun ishlatilishi mumkin.**Saratondan himoya**: Jag’-jag’ tarkibida yuqori flavonoidlar mavjudligi tufayli saraton kasalligiga qarshi himoya xususiyatlariga ega. Ushbu birikmalar hujayralarga erkin radikallar zararini kamaytirish orqali saraton xavfini kamaytirishi mumkin.**Ovqat hazm qilish salomatligi**: Jag’-jag’ ovqat hazm qilish tizimining sog’lig’ini yaxshilaydigan tanninlar mavjud. Ushbu birikmalar ichaklarni tartibga solishga yordam beradi va ich qotishi yoki diareya kabi muammolarni bartaraf etishga yordam beradi.

1- rasm.Jağ-jağ ósimligining umumiy kórinishi

Jag’-jag’ juda ko’p turli xil usullarda ishlatilishi mumkin va uning afzalliklarini hisobga olgan holda, dorivor yoki kosmetik maqsadlarda ishlatiladigan ko’plab mahsulotlarga kiritilishi mumkin. Biroq, agar siz jag’-jag’dan foydalanishdan xavotirda bo’lsangiz yoki sog’lig’ingiz bilan bog’liq muammolar mavjud bo’lsa, avvalo sog’liqni saqlash mutaxassisi bilan maslahatlashish tavsiya etiladi.

Jag’-jag’ qaysi fasilda o’sadi

Cho’ponning sumkasi o’simlik odatda bahorda o’sadi. U mart oyining oxiridan iyungacha gullaydi. Biroq, bu vaqt oralig’i iqlim sharoitiga va mintaqaga qarab farq qilishi mumkin. Ayniqsa, O’rta er dengizi iqlimi hukmron bo’lgan va yozda gullashi mumkin bo’lgan hududlarda ko’proq o’sadi.

2- rasm.Jağ-jağdan tayyorlangan massa

Xulosa

Jag‘-jağ o‘simligi tarkibidagi flavonoidlar, taninlar, saponinlar, polifenollar va efir moylari kabi biologik faol moddalar uning yuqori dorivorlik salohiyatiga ega ekanligini ko‘rsatadi. O‘simlikning yallig‘lanishga qarshi, qon to‘xtatuvchi, jigarni tiklovchi va immunitetni mustahkamlovchi xususiyatlari uni xalq tabobatida keng qo‘llanilishiga asos bo‘ladi. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida jag‘-jağ o‘simligi tibbiyotda tabiiy davolovchi vosita sifatida ishlatilishi mumkinligi isbotlandi. Ushbu o‘simlikning dorivorlik xususiyatlarini chuqur o‘rganish va ilmiy asosda amaliyotga tadbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov A.A., Soliyev A.T. **Dorivor o‘simliklar**. – Toshkent: Fan, 2020. – 215 b.
2. Shukurov M. **O‘zbekistonda uchraydigan dorivor o‘simliklar**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 184 b.
3. Tojiboyev D. **Fitoterapiya asoslari**. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2019. – 230 b.
4. Jurayev B., Matyoqubov O. **Tabiiy dori vositalari va ularning qo‘llanilishi**. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021. – 198 b.
5. World Health Organization (WHO). **Medicinal Plants in Uzbekistan**. – Geneva, 2016.